

Comunicació presentada el 18 d'octubre de 2008 en la Jornada del segon centenari 1808-1814, organitzada pel Museu Arxiu de Vilassar de Dalt¹.

NOVES LECTURES DE LA GUERRA NAPOLEÒNICA DES DEL MARESME

ELS SOMETENTS, MITE O REALITAT?

Gustau Adzerias i Causi

Quan busquem als manuals d'història la guerra de 1808-1814 o guerra del Francès, hi acostumem a trobar frases com: «L'esclat popular contra l'ocupació francesa inicia...», o «La resistència va ser de caràcter popular, a partir de guerrilles, i parcialment dirigida per la Junta Superior de Catalunya...». Donen o volen donar a entendre que fou una lluita del poble català, que amb les armes a la mà, resistí la presència de l'exèrcit napoleònic en el Principat.

Una pregunta sorgeix quan volem aproximar-nos a la veritat històrica: La resistència armada dels catalans a la presència de les tropes imperials, fou una realitat o un mite èpic?

Sospitem que un mite, difós expressament per demostrar la voluntat de Catalunya de formar part de la naixent nació espanyola, tal com ja deixà escrit l'any 1859 un periodista català, Joan Cortada, a *El Telegrafo* «que esta Guerra habia elevado a España a la categoria de Nación y sirvio para romper la muralla que separaba a los catalanes del resto de los espanyoles desde la Guerra de Sucesión».

Per intentar esbrinar la veritat, recordem que el 20 de juny de 1808 la *Suprema Junta de Gobierno del Principado de Cataluña*,² reunida a Lleida, va disposar la formació d'un exèrcit actiu de 40.000 miquelets, cridant a incorporar-se, com a voluntaris, a tots el homes de 16 a 40 anys, sense excepció de condició i preferint els solters als casats i els vidus sense fills.

Tota la resta d'homes del Principat, com a sometent, formarien un altre exèrcit, el de reserva. D'aquesta manera les autoritats revolucionàries volien controlar el poble en armes, a qui temien més que al propi exèrcit imperial.

Si descartem els catalans que s'incorporaren a l'exèrcit regular espanyol per mitjà de les quintes, els voluntaris que, com a miquelets, formaren primer els terços, i més tard les Legions Catalanes i finalment els supervivents, que formaren el regiment d'infanteria

¹ El recull de la conferència inaugural, les ponències i les comunicacions de la Jornada, estan recollides en un llibre publicat recentment pel Museu Arxiu de Vilassar de Dalt amb la col·laboració del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya; el Consell Comarcal del Maresme i del Ajuntament de Vilassar de Dalt.

² Coneguda per la historiografia oficial com a Junta Superior de Catalunya, creada com a govern revolucionari del Principat.

lleugera «Cazadores de Catalunya» d'en Monsó, només ens queden els sometents per dur a terme la resistència popular.

Podem constatar que una vegada apagada la flama insurreccional, afavorida inicialment pels èxits del Bruc i de Girona, el fervor dels catalans en agafar les armes, anà disminuint en el temps. Si en les unitats regulars i en els miquelets, la deserció augmentava, creant greus problemes de contingents —només cal veure el gran nombre d'edictes, bans, disposicions... proclamades per les autoritats insurrectes per castigar la deserció, que passava pel perdó si la reincorporació era immediata, però que en cas contrari es penava amb la vida o la confiscació dels béns, arribant a l'extrem, que el pare o un germà havia de substituir al desertor—, en el sometent, aquest fenomen es transformà en la no presentació a la crida. La por a caure presoner deuria pesar molt en l'ànim dels catalans per anar a la lluita, perquè no eren considerats combatents pels imperials, sinó «brigants», bandolers i eren penjats al moment si queien presoners. Deixant a part les possibles represàlies sobre els seus llocs d'origen, perquè els sometents generalment actuaven per la seva comarca.

Aquest problema l'intentaven solucionar les autoritats corregimentals amb mesures punitives, sobretot a les zones amb més presència de tropes imperials, que coincidien precisament, amb les principals vies de comunicació del Principat.

Un exemple ens el dona l'edicte promulgat per la *Junta de Gobierno de Observación y Defensa del Corregimiento de Gerona*,³ des de la seva seu d'Arenys de Munt, el 31 de gener de 1810.

Interessant resulta la seva justificació, que diu textualment: «*Por quanto el Servicio de Sometenes, por falta de cumplimiento á las órdenes de la Junta, se hace con el mas escandaloso desorden, de que se origina, que el caudal destinado para este objeto, se gasta sin ningun provecho, pues que jamás se puede contar con una fuerza efectiva positiva, por separarse la mayor parte despues de haber recibido el socorro, y así es que quando se necesitan se hallan ausentes, y el Enemigo impunemente hace sus correrias, por no hallar quien se lo oponga; y no pudiendose mirar con indiferencia, la falta de obediencia, en un tan interesante Servicio: Ha acordado la Junta de capitulos siguientes*».

Encara que resulta molt interessant la seva lectura completa, només ens fixarem en alguns punts: quan mana que cada ajuntament confeccioni una llista amb tots els homes de 16 a 40 anys i faciliti una còpia a la pròpia Junta i una altra al comandant del sometent. Els ajuntaments feien la crida a sometent i, una vegada reunit el contingent, l'enviava al punt de reunió.

Un altre punt fixa el càstig per no presentar-se a la crida de sometent i diu textualment: «*Si de los elegidos hubiese alguno, que se resistiese á hacer el Servicio, dará inmediatamente el Bayle parte á la Junta, y el tal inobediente será conducido al Quartel General, y condenado a*

³ *Diari d'uns any de guerra (1808-1814)*. J.M. Pons i Guri.

servir ocho años en uno de los Regimientos de Linea, si fuese soltero, y siendo casado, ó si por algun defecto personal no fuese util para servir en el Ejército, se la aplicará la pena que fuere del agrado del Excelentísimo Señor Capitan General en Gefé».

Un cas concret, que no deuria ser una excepció, el trobem a les actes⁴ aixecades per l'ajuntament de Sant Martí d'Arenys de Munt precisament del corregiment de Girona, seu, en aquell temps, de la Junta Corregimental.

Fixem-nos en els dies i hores de les reunions del consistori.

El dia 2 de juny de 1810, en plena vigència de les disposicions de l'edicte anterior, a les 10 de la nit, reunit tot el consistori deixen constància que han rebut una ordre superior per reunir tota la gent armada del poble i sortir a sometent cap a Argentona i que el batlle i tots els regidors «[...] *pasasen como efectivam^{te} pasaron por toda la Villa à dar aviso q^e en el dia tres bajo pena de sus bidas que à las siete horas de mañana compareciesen à la plaza para marchar a sumatent [...]*».

El dia 3 tornà a reunir-se per deixar en acta, «[...] *a causa de no aber comparecido la Gente en la plaza à resuelto el hacer un pregon como se ha hecho por toda la Villa que a la una de la tarde comparecieran todos los hombres de la edad de diez y seis años a quarenta en la plaza de esta Villa para marchar a sumatent bajo la pena de sus bidas [...]*».

El mateix dia 3, a les 7 de la tarda, tornà a reunir-se tot el consistori, i deixà constància que «[...] *que se presentasen todas las armas de este pueblo y gente apta para ellas incurriendo à la pena en confiscacion de sus bienes y ser tratado como traïdor a la patria que si a las seis de la tarde no se presentavan la gente [...]*» i com que tampoc no havia donat resultat, continuà amb una altra convocatòria «[...] *a resuelto que pasase como pasaron por toda la Villa bajo pena de sus bidas que à las dos de la mañana marchasen con el Comisionado à sumatent y en el punto señalado que ya se daria abiso tocan la campana de sumatent como se ha practicado [...]*».

Tots els esforços duts a terme, tant pel batlle com pels regidors, no donaren resultats. El dia 4 a les 8 del vespre tornen a reunir-se perquè havien rebut un ofici de la Junta Corregimental que amenaçava «[...] *se sirvirian pasar en Argentona arrestados dos individuos de ese Ajuntam^{to} [...]*», si «[...] *à las siete de la mañana no comparezian quarenta hombres armados con fusiles o escopetas [...]*» i deixen constància al llibre d'actes «[...] *para cumplir pronto à dicha orden han resuelto que todos los concejales en union del S^{or}. Bajle pasasen como efectivam^{te} pasaron por todos los quarenta hombres que se alistaron à darlos aviso bajo las penas de sus bidas que a las cinco horas de la mañana del dia siguiente compareciesen en la plaza para marchar à sometent en el punto destinado [...]*».

⁴ Llibre de determinacions. Arxiu històric Municipal. Arenys de Munt.

No coneixem com acabà aquell episodi, però queda clar que era difícil reunir el sometent i que les autoritats locals deixaren per escrit, en forma d'acta autenticada pel *fiel de fechos*, les gestions dutes a terme per complir les ordres rebudes i intentar no ser castigats.

Podríem pensar que aquest fet era un cas aïllat, però creiem que era un cas generalitzat, perquè obligà la Junta Superior a presentar una reorganització del sometent com a exèrcit de reserva, amb el títol de *EL SISTEMA DE UNIDAD y de simplificacion*,⁵ que fou aprovat al Congrés Provincial de Tarragona el 19 d'abril de 1811 i publicat per la pròpia impremta de la Junta Superior de Catalunya de la ciutat de Berga⁶ junt amb dos annexos: un dedicat a les exaccions al servei, de 17 d'agost de 1811, i un de lleis penals, d'1 d'octubre de 1811.

Veiem que el document bàsic tracta d'uns *alistamientos generales*, de tots els homes solters i casats sense fills de 18 a 45 anys, de tots els pobles dels corregiments del Principat, obligats a formar el cos de reserva.

Cada corregiment, amb 500 homes aproximadament, formava una divisió de reserva⁷ i segons el nombre d'efectius numerava les seves divisions amb els números 1^a, 2^a, 3^a... del corregiment corresponent. Cada corregiment indicava un punt de reunió per a cada divisió i cada dia festiu servia per fer instrucció militar.

Per aquesta comunicació resulta interessant el segon annex, que porta per títol: *Leyes penales para los cuerpos de reserva quando estén de servicio militar*, aprovat a Berga el dia 1 d'octubre de 1811, que incideix en les obligacions de tots els mobilitzats a «*cumplir con la obligacion contraida á la Religion, al Rey y á la Patria*» i detalla les lleis que regiran al «*soldado de la Patria*».

D'una manera resumida diu:

- No presentar-se en els punts de reunió per fer instrucció comportava la imposició d'una multa: la primera vegada seria d'una pesseta⁸ per la tropa i de cinc pessetes pels oficials. Doblant-se progressivament a les següents vegades.
- Abandonar el servei comportava, la primera vegada, una pena de tres mesos de treballs forçats en una fortificació. La segona comportava ser enviat a Mallorca per ser incorporat a una unitat regular a Cadis, Extremadura o a Astúries.
- En cas de deserció anant cap a una acció bèl·lica o en el transcurs de la mateixa s'aplicaven les ordenances de l'exèrcit, o sigui la pena de vida.
- Exigir a l'allotjament assignat més coses que llit, llum, aigua, vinagre i un lloc al foc, es castigava amb penes proporcionals als fets. En cas de blasfèmies, robar objectes religiosos...

⁵ Memòria Digital de Catalunya. Guerra de la Independència. UPF. Pag.14. doc. 271

⁶ La ciutat de Tarragona caigué en mans de Suchet el 28 de juny de 1811, i la Junta abandonà Tarragona el 17 de maig de 1811, i passant per Vilanova de Sitges, Montserrat i Solsona, arribà a Berga el 29 de juny.

⁷ Equival a una força d'un batalló.

⁸ Aquí podem veure que la Junta Superior de Catalunya utilitza el sistema monetari instaurat a la ciutat de Barcelona (agost 1808).

- En cas de tolerar la fugida d'algun pres, abandonar el lloc de sentinella o adormir-se fent-ne, s'aplicava l'ordenança militar.
- També eren aplicables les ordenances militars en els desordres de les marxes, els incendis, la violència amb les dones... Només fa una excepció: quan el saqueig segueixi una ordre superior «*por razones de estado*», això sí «*nunca olvidar el respeto debido à todo lo que tenga mira à la religion Santa Catholica, Apostolica Romana*».

I acaba dient: «*En el principio de la instruccion deberán estas leyes penales leerse precisamente los quatro primeros dias festivos, y luego á lo menos una vez cada primer dia festivo de cada mes*».

Un altre tema seria la seva eficàcia en la lluita armada. D'una manera general dóna tota la impressió que no eren ben vistos per la població i existeixen documents, sobretot en forma de vers, com el que diu:

«*Oj, vosaltres, sometents, / feu vèurer que sou valents: / pués és cert que compon poch / portar en la gorra el floch. / No gasteu la polba en va, / No tireu de una hora lluny; / pués lo enemich se'n fum, / tan li feya, com li fa. / Quant lo enemich està a tret / dispara el soldat discret; / y axò sí que és tenir brios, / saber emplear los tiros. / Sobre tot no enquietar / de vostres paysans los béns; / la guarda dels manaments / és la que fa triünfar*».⁹

O el deixat per un cap de sometent, el rector de Gualba, Josep Baborés i Homs:¹⁰

«*[...] / no han volgut les Junes d'aquest Principat / anar acordes, amb puntualitat / que se formàs tropa, tanta infanteria, / i de cavalleria també tanta com podia, / sinó sometents ben desorganitzats, / per tirar de lluny i tots esbarriats / [...]*»

En aquests dos exemples sembla que els sometents tiraven de lluny contra l'enemic.

Fins aquí podríem dir que tot allò exposat representa una mostra de l'actitud dels catalans envers el suposat ocupant. Encara que tot apunta cap al mite, només aprofundint en les històries locals podrem afirmar rotundament si, d'una manera general, la intervenció heroica dels sometents en aquest conflicte fou un mite o una realitat.

Arenys de Munt, setembre 2008

⁹ *Avisos als sometents, full anònim publicat a Girona el 1808*

¹⁰ *La Guerra del Francès a Gualba. Poema d'aversiò i lluites contra Napoleó, a cura d'Àlvar Maduell.*